

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Мікроекономіка»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

Облік і аудит

за темою № 14 - Інституціональні аспекти ринкового господарства

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від 31.08.21 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст вищої категорії, викладач – методист Бондаренко Л.Ф.

Рецензенти:

1. Голова циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Цимбалістова О.А.
2. Професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, д.е.н., професор Дружиніна В.В.

План лекцій:

1. Сучасна економічна теорія про права власності як сукупність санкціонованих норм поведінки.
2. Інституціональна природа сучасної фірм.
3. Зовнішні ефекти.
4. Суспільні блага.

Рекомендована література:

Основна література:

1. Базилевич В.Д. Мікроекономіка Практикум. Навчальний посібник – Київ, 2010 – 294с.
2. Старчик Н.В., Носач І.В. Мікроекономіка: Навчальний посібник – Кременчук, 2012 – 287 с.
3. Рудий М.М. Мікроекономіка: Навчальний посібник – К.: Каравела, 2012 – 360 с.
4. Наливайко А.П. Мікроекономіка: Підручник – К.: КНЕУ, 2011. -446 с.
5. Наливайко А.П. Практикум з мікроекономіки до підручника з Мікроекономіки. Навчальний посібник – К.: КНЕУ, 2013. – 522 с.
6. Панчишин С.М. Аналітична економія: Макроекономіка і мікроекономіка: Підручник: у 2-х кн. / За ред. С.М. Панчишина. — К.: Знання, 2013. — 615 с.
7. Пилипенко П.П. Мікроекономіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. — Львів: Новий світ – 2000, 2012. – 280 с.
8. Буряк П.Ю. Мікроекономіка: Підручник– К.: «Хай – Тек прес» - 2012. –560 с.

Допоміжна література:

1. Тарасевич В.М. Економічна теорія. Мікроекономіка. Підручник – К.: Знання, 2012 - 134с.
2. Поплавська Ж.Б. Мікроекономіка. Навчальний посібник – К.: Алерта, 2011 – 272 с.
3. Білецька Л. В. Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. К.: ЦУЛ, 2009.- 175с.
4. Пилипенко В. В. Мікроекономіка: Курс лекцій. Львів: Новий світ, 2012.
5. Кундєєва Г. О. Мікро- і макроекономіка: навчально – методичний посібник. — К. : НУХТ, 2011. — 222 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

1. Сучасна економічна теорія про права власності як сукупність санкціонованих норм поведінки

Права власності - це сукупність властнісних прав, санкціонованих поведінських відносин, які складаються між людьми з приводу використання ними економічних благ.

Існуючий нині набір прав формувався історично на протязі тривалого часу. В римському праві панівну роль відігравали права, володіння, користування, управління, і переходу предмету у спадок.

Трансакційні витрати – це витрати в сфері обміну, які пов’язані з передачею прав власності.

Категорія трансакційних витрат була введена в економічну науку в 30-ті роки Р. Коузом і нині отримала широке розповсюдження. Найчастіше виділяють п’ять основних форм трансакційних витрат:

- витрати пошуку інформації;
- витрати ведення переговорів і підписання угод;
- витрати виміру;
- витрати специфікації і захисту прав власності;
- витрати опортуністичної поведінки.

Зовнішні ефекти, *екстерналії* – це витрати або вигоди від ринкових угод, які не одержали відображення в цінах. Вони називаються «зовнішніми», так як стосуються не тільки тих, хто бере участь в даній операції, економічних агентів, але й третіх осіб. Виникають вони в результаті як виробництва, так і споживання товарів і послуг.

Зовнішні ефекти поділяються на позитивні і негативні. Негативні ефекти пов’язані з витратами, позитивні – з вигодою для третіх осіб. Таким чином зовнішні ефекти відображають різницю між соціальними витратами й індивідуальними витратами.

Суть теореми Коуза полягає в тому, що якщо права власності всіх сторін чітко визначені, а трансакційні витрати дорівнюють нулю, кінцевий результат не залежить від змін в розподілі прав власності.

Теорема Коуза допомагає виробити правильну стратегію боротьби з забрудненням оточуючого середовища.

Ефективна політика в області контролю за забрудненням оточуючого середовища – це така політика, яка дозволяє збалансувати граничні суспільні вигоди контролю з граничними суспільними витратами, які необхідні для впровадження його в життя.

2. Інституціональна природа сучасної фірми

Існують три основні шляхи скорочення шкідливих викидів в оточуюче середовище:

- встановлення норм або стандартів по шкідливих викидах;
- введення плати за викиди;

- продаж тимчасових дозволів на викиди.

Стандарти по шкідливих викидах – це встановленні законом межі концентрації шкідливих речовин в промислових відходах.

Такі стандарти прийняті в багатьох країнах. В США, наприклад, за їх дотримання слідкує Управління по охороні оточуючого середовища. Перевищення встановлених урядовими органами стандартів тягне за собою значні штрафи або кримінальну відповідальність.

Плати за викиди – це плата, яка утримується за кожну одиницю забруднюючих оточуюче середовище викидів.

Останнім часом найбільш широкое розповсюдження одержали нові методи боротьби з забрудненням оточуючого середовища. Держава визначає обсяг шкідливих викидів, які допустимі в даній області, і продає його в формі ліцензій з аукціону.

Чисто суспільне благо – це таке благо яке споживається колективно всіма громадянами незалежно від того, сплачують люди за нього чи ні. Чисте суспільне благо характеризується двома властивостями: неவிборністю і не винятковістю в споживанні. Такі властивості має, наприклад, національна оборона.

3. Зовнішні ефекти

Зовнішні ефекти – блага (антиблага), які є результатом дії інших господарюючих суб'єктів і не регулюються ринковим механізмом (тобто не відображаються в ціні, тобто вони зовнішні по відношенню до ціни).

Залежно від характеру впливу на суб'єктів господарювання розрізняють позитивні та негативні зовнішні ефекти, залежно від сфери прояву – зовнішні ефекти у споживанні та виробництві.

За наявності зовнішнього ефекту результат функціонування конкурентного ринку не буде ефективним за Паретто.

На відміну від звичайних економічних благ їх виробництво та споживання зумовлене особливостями господарської діяльності інших суб'єктів, а не власними діями їх одержувача.

Позитивні зовнішні ефекти створюють корисний ефект, який нічого не коштує їх споживачам.

Негативні зовнішні ефекти негативно впливають на господарську діяльність їхніх одержувачів.

Приклад з **родиною, яка любить гучну музику**, в той час як їх сусіди – ні, є ілюстрацією проблеми негативного зовнішнього ефекту у споживанні.

Прикладу більш загального характеру може бути несприятливий вплив **виробництва на навколишнє середовище**, забруднення повітря, води, землі шкідливими речовинами від якого страждають усі споживачі.

Зовнішній ефект у споживанні – корисний (шкідливий) вплив на споживання, який нічого не коштує їх споживачам, тобто один споживач своїм споживанням впливає на рівень корисності іншого споживача.

Зовнішній ефект у виробництві – вплив однієї фірми на іншу своєю господарською діяльністю, що впливає на обсяг виробництва останньої.

Класичним прикладом позитивного зовнішнього ефекту є **сусідство саду та пасіка**.

Це **перехресний зовнішній ефект** – явище, за якого учасники ринку створюють один для одного зовнішні ефекти.

Будь - який вид приватної господарської діяльності пов'язаний з зовнішніми ефектами.

Необхідно домагатися не максимального (збільшення кількості пасік, але збільшується кількість вжалених) чи мінімального їх обсягу (закриття металургійного комбінату) а оптимального із суспільного погляду обсягу його виробництва.

Оптимальний обсяг зовнішнього ефекту – прийнятий для суспільства обсягу зовнішнього ефекту, за якого **суспільна вигода дорівнює суспільним витратам**. Тобто проблема оптимізації зовнішніх ефектів полягає в тому, щоб змусити приватних суб'єктів господарювання брати до уваги не свої приватні вигоди (витрати), а сукупні витрати (вигоди) всього суспільства.

Приватні витрати – витрати виробництва, які беруться до уваги приватними господарськими під час прийняття господарських рішень.

Суспільні витрати – сукупні витрати суспільства, пов'язані з виробництвом приватних благ. Вони є сумою приватних витрат і втрат суспільства внаслідок негативного зовнішнього ефекту виробництва.

Наявності зовнішнього ефекту зумовлює порушення оптимальності розміщення ресурсів, оскільки виробляється більше чи менше блага залежно від його природи.

Для відновлення оптимальності необхідна наявність певних механізмів та дій суб'єктів господарювання, які здійснюють **корекцію зовнішніх ефектів** та відновлюють суспільний оптимум.

До **адміністративного** регулювання зовнішніх ефектів належить встановлення законодавством **стандартів та норм**, яких зобов'язані дотримуватися суб'єктів господарювання (стандарти щодо забруднення довкілля підприємствами, автомобілями) та різного роду штрафних санкцій на порушення цих норм.

Проте є певні складності у використанні штрафів:

1. з'ясування, хто саме спричинив викид, яких речовин і в якому обсязі.
2. низький рівень штрафів (є шкода, яку неможливо компенсувати)
3. штрафи сплачуються тоді коли шкода вже нанесена, отже вони не можуть повністю компенсувати втрати.

Більш перспективними, порівняно зі штрафами, з погляду впливу на поведінку суб'єктів господарювання є **економічні** заходи впливу – податки, субсидії, ліцензії на викиди.

Як відомо, непрямі податки, запроваджені на продукцію певної фірми, призводять до збільшення її граничних втрат, що означає, що за певного попиту на її продукцію вона змушена скорочувати обсяг виробництва.

Застосування податків з метою корекції зовнішніх ефектів вперше було запропоновано видатним британським економістом Артуром Пігу (економічні податки – податки Пігу).

Внаслідок запровадження податку Пігу ми маємо **подвійний результат**: по-перше обсяг виробництва негативного зовнішнього ефекту скорочується до суспільного оптимального рівня, по-друге, держава отримує від цієї діяльності певні надходження. Сума податкових надходжень може бути використана державою для компенсації втрат господарських одиниць, які несуть втрати від зовнішнього ефекту (але не повне, оскільки треба припинити виробництво блага). Того самого ефекту можна досягти і негативним податком – **субсидією Пігу**. Тобто фірма, що виробляє негативний зовнішній ефект, замість сплати податку отримує доплату за скороченням його обсягу.

Практичне застосування податку Пігу пов'язане з моральним ризиком: окремі суб'єкти господарювання, розраховуючи на отримання компенсацій за свої економічні втрати, будуть намагатися їх завищувати.

Одним з порушених останніх часом методів регулювання обсягів забруднення довкілля є **продаж ліцензій та право здійснення шкідливих викидів** (це аналог ринкового механізму).

Ці ліцензії надають їхнім власникам право на викид певної кількості шкідливих речовин і можуть виступати об'єктом купівлі – продажу.

Держава, виходячи граничних обсягів забруднення, продає таку кількість ліцензій на викиди шкідливих речовин, щоб суспільні граничні витрати дорівнювали граничній вигоді від шкідливих викидів.

Ліцензії на забруднення в США

У штаті Каліфорнія (США) найбільші забруднювачі довкілля отримують квоту та обсяг викидів окису азота (N₂O). Первинно квота фірми встановлюється на рівні, меншому на 8% за рівень її викидів попереднього року. Якщо фірма дотримується своєї квоти на викиди, то їй нічого не треба сплачувати за ліцензією. Проте, якщо вона скоротить свої викиди до рівня, меншого, ніж встановлена квота, вона може продати частку своїх прав на викиди на відкритому ринку та отримати додаткових доходів.

Кожна фірма порівнює ринкову ціну ліцензії на додатковий обсяг викидів та свої витрати на скорочення власних викидів, на основі чого приймає рішення, що є вигідним для неї: скоротити викиди на величину, більшу ніж 8%, чи купити право на додаткові викиди в інших фірм, які це зробили.

Бізнес, що базується на використанні глобального потепління

Однієї з проблем людства стало останнім часом зростання викидів парникових газів в атмосферу, внаслідок чого, як вважають вчені, відбувається глобальне потепління. У 1992 році була підписана Рамкова конвенція ООН, присвячена вирішенню цієї проблеми, а у 1997 році Кіотський протокол до неї, який набув чинності 16 лютого 2005 року. Згідно з цим документом розвинуті країни взяли на себе зобов'язання скоротити до 2012 року свої викиди парникових газів на 5,2%.

Документом передбачено створення прав на викиди парникових газів. Ратифікувавши у лютому 2004 Р. Кіотський протокол. Україна стала 121 країною, що приєдналася до угоди та отримала право доступу до цього ринку прав, оскільки рівень промислового виробництва країни залишається нижчим за рівень 1990 р.

За розрахунками експертів, Україна може щорічно продавати права на викиди 146 млн.т. CO₂, що враховуючи ціну, яка коливається в межах 5-20 дол. За 1 т., може приносити державному бюджету суму *від 740 млн. дол. до 2.9 млн. дол.* Але позитивний ефект очікують тоді, коли протокол ратифікує кількість країн, сукупна частина яких у викидах становить 5,5%. (*США – 25% викидів, Росія – 17%, Китай не підписали*).

Були описані методи державного втручання в проблему зовнішніх ефектів.

Чи завжди необхідне втручання державних інстинктів?

Чи не можуть ринкові суб'єкти, самостійно вирішувати, цю проблему, принаймні в деяких випадках?

Як виявляється, такі можливості справді є, і на них звернув увагу видатний американський економіст, лауреат Нобелівської премії *Рональд Коуз*, який знайшов розв'язок проблеми негативних зовнішніх ефектів, згодом названий *Теоремою Коуза*.

Логіка «розв'язку за Коузом» полягає у встановленні прав приватної власності на об'єкти, що зазнають негативних впливів, заявки чому суб'єкти господарювання врегульовують проблему шляхом *переговорів*.

Теорема Коуз: досягнення ефективного з погляду суспільства обсягу блага, що створює зовнішній ефект, не залежить від того, кому з суб'єктів належить право власності.

Приклад: якщо власник озера рибалка, то власник свиноферми (вона забруднює озеро) погодиться дозволити йому мати якийсь обсяг виробництва та скидати відходи. Оскільки це призведе до збільшення його витрат, йому доведеться зменшувати обсяг випуску.

Якщо озеро належить не рибалці, а власнику свиноферми, то рибалка звернеться до нього з пропозицією заплатити за скорочення викидів у озеро стоків.

Розподіл прав власності не вплинув на кінцевий результат.

Може виникнути ситуація, «*трагедія общин*», коли внаслідок відносності права приватної власності виникає *надмірне використання цього обмеженого ресурсу*.

Нехай у певній місцевості є озер, що перебуває у колективній власності мешканців селища, яке розміщується на його березі, мешканців живуть за рахунок впливу риби з озера.

Колективна власність на локальне благо призведе до неефективного – надмірного вилову риби, що в перспективі може спричинити виснаження запасів.

Чи можливо в цій ситуації досягти суспільного ефективного результату?

Так:

1. Передача озера (локального природного блага) у приватну власність;

2. Колективне регулювання вилову риби (обмеження кількості човнів чи встановлення обсягу максимального вилову на один човен).

У сибірських лісах: разом заготовляли горіхи в кедрових лісах, ділять потім врожаї між членами громади.

Висновки з ситуації «трагедія общин» можуть бути поширені на чималу кількість ситуацій, які стосуються не тільки природних благ локального значення.

Наприклад, із шкільного курсу історії нам відомий вислів «кози з’їли Грецію». Цей вислів відобразити ситуацію, коли селяни випасали надмірну кількість кіз на громадських пасовищах, які винищили не лише трав’яний покрив, а й чагарники і дерева, перетворивши значну територію країни майже на пустелю. Потрібна ситуація спостерігається впродовж останніх десятиліть в країнах Північної Африки, де саме кози стали причиною винищення рослинності та швидкого просування пісків сахарі на північ.

4. Суспільні блага

Суспільні блага, на відміну від приватних благ:

- споживаються усім суспільством або його частиною (оборона, охорона правопорядку, освітлення вулиць, маяки);
- відсутність конкуренції у споживанні;
- відсутність виключення зі споживання.

Перша риса полягає в тому, що споживаючи такі блага, *корисність окремого індивіда зі збільшенням чисельності споживачів не зменшується*.

За певного обсягу суспільного блага зростання чисельності споживачів не веде, як це характерно для приватних благ, до збільшення ринкового забезпечення цим благом, що виступає результатом збільшення попиту. Це означає, що граничні витрати на надання блага додатковому індивіду дорівнюють нулю.

Така властивість суспільних благ зумовлена таким, що вони є неподільними, отже неможливо диференціювати індивідів згідно з обсягами споживання такого блага, в наслідок цього постачальник також не в змозі встановити відносини з кожним окремим споживачем.

Не можливе застосування ринкового механізму розміщення цих благ, натомість застосовуються інші механізми.

Суспільні блага виробляє держава.

Блага, які виявляють неповну конкурентність у споживанні та певний ступінь виключення зі споживання називають *змішаними*.

Наукові знання характеризуються тим, що вони можуть ви користуватися усіма, тобто наявність не конкурентності. Проте є можливості обмежити доступ до них, що робить можливими їх приватне надання – патенти.

Клубні блага є прикладом змішаних благ.

Теорією клубних благ розробив видатний американський економіст, лауреат Нобелівської премії Джеймс Б’юкенен.

Оптимальною є така кількість членів клубу, за якої зменшення вигоди від додаткового члена клубу є меншим за скороченням витрат в наслідок прийому нових членів.

Надання суспільних благ в умовах представницької демократії.

За представницької демократії індивіди спочатку голосують за програми партій чи окремих політиків, що, як вони вважають, відстоюватимуть їхні інтереси в парламенті, а вже ті приймають рішення щодо конкретного обсягу суспільних благ, які треба фінансувати з державного бюджету.

Зміст діяльності представницьких органів влади визначається не тільки уподобання виборців, а й лобіюванням інтересів суспільних груп.

Лобіювання – це певні способи комунікації зацікавлених осіб з вибраними офіційними способами, які мають на меті досягнення конкретних політичних рішень.

Проблему безбілетника – економісти розуміють технічну неможливість забезпечити збирання плати за користування суспільним благом.